

Organizarea și funcționarea Arhivei capitulare de Alba Iulia (II)

Rita Magdolna Bernád

Keywords: *Canon; Chapter; Diocese; Roman Catholic; Transylvania*

3. Funcționarea arhivei de Alba Iulia de la restaurația catolică până la întemeierea notariatelor publice (1715-1874)

Turnura politică ce a urmat după pacea de la Satu Mare (1711) a avut un efect favorabil catolicismului din Transilvania. În anul 1712 a murit András Illyés, episcopul sprijinit de Curtea vieneză, care niciodată nu a putut funcționa în Transilvania. La 18 februarie 1713, Carol VI l-a numit în scaunul episcopal pe baronul György Mártonffy, originar din Cârța (jud. Harghita). Astfel, împăratul a restituit catolicilor catedrala din Alba Iulia și o parte din dotațiile episcopiei; imediat după aceasta, a început restaurarea catedralei și a fost mutat înapoi la Alba Iulia sediul episcopal din Vințu de Jos. Mártonffy și-a ocupat scaunul în februarie 1716, cu acordul guvernului; de atunci, episcopia a funcționat continuu până în zilele noastre⁸⁸. Această activitate oficială ecleziastică continuă se reflectă și în sporirea materialului arhivistic, evenimentele putând fi urmărite și prin mărturii scrise.

La Alba Iulia a început efectuarea unei administrații oficiale normale, totodată punându-se accentul pe adunarea documentelor vechi încă existente, chiar și a acelor sub formă de copii. Autoritățile din Transilvania ajunsă sub stăpânirea Habsburgilor își păstrau documentele oficiale în oficiile, mai apoi în arhivele lor proprii. Arhiva regnicolară a locului de adeverire a ajuns în anul 1729 sub supravegherea Bisericii, această decizie fiind întărită de art. 7 al dietei din 1743/44⁸⁹.

În primul sfert al secolului al XVIII-lea a fost reordonată activitatea locurilor de adeverire. În anul 1716, Carol al VI-lea a restituit activitatea către Capitlul de Alba Iulia și l-a însărcinat cu grija arhivelor celor două locuri de adeverire.

Reformele legislative din 1723 din Regatul maghiar au restrâns rolul locurilor de adeverire în teritoriu. Legea 39 din anul 1723 a reînnoit practica medievală conform căreia, la sfârșitul diplomelor, să fie înșirate și numele canonicilor, precum și ale conventualilor, reglementând așadar detaliat și activitatea de cancelarie a locurilor de adeverire.

Pe 19 mai 1724, în propunerea *Status*-ului Romano Catolic din Transilvania adresată împăratului, la punctul 3 al scrisorii, se cere restituirea arhivelor din Alba Iulia și Cluj-Mănăstur, precum și retrocedarea sigiliilor lor pe cale oficială Capitlului. În punctul 4 al propunerii se solicitau aceleași lucruri în privința arhivei din Cluj-

⁸⁸ J. Marton & T. Jakabffy, *op. cit.*, p. 52-53; G. Jakubinyi, *op. cit.*, p. 31-32.

⁸⁹ Zs. Trócsányi, *op. cit.*, p. 126.

Mănăștur, dar și unirea cu arhiva Capitlului de Alba Iulia. Arhiva regnicolară a ajuns astfel sub administrația Capitlului, în 1724, și tot atunci a fost unită cu arhiva din Cluj-Mănăștur⁹⁰.

Referitor la situația arhivelor din Cluj-Mănăștur și Alba Iulia, aceasta s-a rezolvat prin adresa Suveranului, datată în 11 decembrie 1727⁹¹.

Predarea arhivelor Capitlului se va finaliza doar după doi ani, în 1729, atunci când Carol VI acceptă ca cele două arhive ale locurilor de adevărire să fie încredințate Capitlului de Alba Iulia. În aceste condiții, Arhiva Capitlului din Alba Iulia a fost predată Bisericii pe data de 1 aprilie 1729, cea a Arhivei de Cluj-Mănăștur pe data de 6 mai a aceluiași an.

După retrocedare, Capitlul a numit un canonic în funcția de custode la Arhiva Conventului de Cluj-Mănăștur, calitate care mai târziu a revenit preotului din Cluj, care dintotdeauna fusese și Canonic de Alba Iulia, fiind numit totodată conservator al Arhivei de Cluj-Mănăștur. Requisitorii seculari s-au păstrat în continuare, însă atribuțiile lor au fost reformulate. Conform scrisorii din 1729, Capitlul a înaintat Guberniului lista requisitorilor, iar acesta a trimis-o către împărat. Mai târziu, requisitorii au fost aleși de către guvernul la recomandarea Capitlului⁹². La alegerea requisitorilor, s-a luat în considerare apartenența confesională; astfel, dintre cei trei requisitori, unul era catolic, altul reformat, iar al treilea unitarian. La moartea sau demisia unuia dintre aceștia, trebuia ales un requisitor de aceeași confesiune.

Atribuțiile arhivistice au fost acordate unui requisitor catolic și unuia reformat, în cazul Capitlului de Alba Iulia, în cazul Conventului de Cluj-Mănăștur, unui catolic, unui reformat și unui unitarian⁹³.

După retrocedarea arhivelor Capitlului, în 1729, numirea persoanei în funcția de *custos* (*conservator*) a devenit dreptul Capitlului, fără nicio intervenție externă.

Secolul al XVIII-lea a adus inovații și în privința spațiului de păstrare a arhivei. Până la această dată, arhivele locurilor de adevărire erau păstrate în sacristie. În epoca barocă, fie s-au construit noi catedrale, fie cele vechi au fost reconstruite și restaurate; astfel, în interiorul acestora s-au amenajat încăperi separate dedicate arhivei capitulare, plasate în general deasupra sacristiei, la primul nivel⁹⁴. S-a reinnoit și mobilierul arhivelor. Documentele vechi s-au conservat cu o mai mare

⁹⁰ AACAI, *Actele Ordinariatului Episcopal*, 4/1723; Idem, *Actele Ordinariatului Episcopal*, 5/1724.

⁹¹ Idem, *Actele Ordinariatului Episcopal*, 10/1727.

⁹² Károly Veszely, *Erdélyi egyháztörténeti adatok*, II, 1893, p. 230; L. Papp, *A hiteles helyek* cit., p. 66.

⁹³ *Törvényjavaslat a gyula-fehérvári káptalani és kolozs-monostori Conventi erdélyi országos levéltáraknak, a magyar országos levéltárral egyesítéséről*, "Századok", 1882, 5., p. 433. În cazul Capitlului, pentru prima parte a secolului al XIX-lea există informații despre doi requisitori seculari: Károly Seelman, senator catolic, și Sámuel Brinyi, judecător orășenesc reformat. A se vedea AACAI, *Canonica Visitationes*. Vizitația Canonică a catedralei și a Capitlului de Alba Iulia 1821, p. 43.

⁹⁴ Pál Lukacsics, *A veszprémi székeskáptalan levéltára*, "Levéltári Közlemények", 1930, 3-4, p. 152.

grijă, în dulapuri uscate, de lemn, cu sertare de lemn sau/și de metal sau în saci atârnați, uneori în capse, pentru a fi ferite de umiditate și de rozătoare.

Art. 7 din 1744 a abolit ordinul de excludere a preoțimii din arhiva Capitlului⁹⁵.

În septembrie 1748, Dieta a acordat requisitorilor Capitlului de Alba Iulia și ai Conventului de Cluj-Mănăstur 120 de forinți renani. În același an, s-a ivit ideea de a recupera din Constantinopol documentele arhivistice ale Capitlului de Alba Iulia furate de către turci. Guvernul și-a amânat răspunsul până la sosirea propunerii marelui prepozit de Alba Iulia, János Kastal, în anul 1749⁹⁶.

În anul 1756 a fost instituită o comisie pentru evaluarea stării arhivei Capitlului de Alba Iulia, ocazie cu care s-a realizat o separare a materialului documentar al arhivei. Pe de o parte, au fost separate documentele (diplomele) deteriorate, incomplete sau fragmentare, incapabile să restituie mărturii de drepturi; pe de altă parte, au fost vizate documentele considerate "inutile", precum corespondența principilor cu Poarta otomană, urbariile domeniilor fiscale, instrucțiunile domeniilor fiscale și alte corespondențe economice.

În momentul ordonării arhivei Capitlului de Alba Iulia, amintim activitatea lui András Huszti, care a activat la Capitlu între anii 1749 și 1750 ca *digestor capituli*. Istoricul, reformat convertit la catolicism cu câțiva ani mai devreme, a activat doar o scurtă perioadă în Alba Iulia, din cauza unei boli⁹⁷.

După restaurația Episcopiei, episcopul Zsigmond Sztoyka a renovat și a lărgit catedrala, dar, din păcate, în 1758 a izbucnit spontan un incendiu, care a afectat acoperișul și turnul catedralei, cauzând daune mici⁹⁸.

În jurul anului 1786, canonicul lector Mihály Benkő a transformat mobilierul arhivei și a dus o mare parte din materialul arhivistic în pronaosul catedralei, de unde a și dispărut o mare parte din el, după care ceilalți membri ai Capitlului au salvat documentele rămase și le-au închis în sacristia superioară a Capitlului.

Dar micșorarea cantitativă a materialului arhivistic a fost provocată de înființarea Arhivei Fiscale a Transilvaniei, care a luat naștere practic în 1769, pentru conservarea actelor ce asigurau drepturi fiscale. Această arhivă fiscală a dobândit competențe largi: din arhiva Capitlului au fost preluate documentele mărturii ale drepturilor fiscale. Din cauză că nu s-a înregistrat nicăieri ce a fost preluat în arhiva nou înființată și nici la Capitlu nu s-a notat ce a fost predat arhivei fiscale, nu avem o

⁹⁵ *Corpus Iuris Hungarici* (în continuare CIH). 1744; *Törvényjavaslat a gyula-fehérvári* ..., p. 433.

⁹⁶ Samu Barabás. *Erdélyi káptalani tizedlajstromok*, "Történelmi tár", 1911, p. 404-406.

⁹⁷ András Huszti a efectuat o activitate valoroasă în ordonarea arhivelor familiilor aristocrate din Transilvania (Wass, Kornis etc.). S. Barabás. *Ibidem*, p. 403-404; András W. Kovács. *A levéltárrendező és családtörténész Huszti András*, în *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára* (red. Sándor Pál-Antal & Gábor Sipos & A. W. Kovács & Rudolf Wolf), Cluj 2004, p. 262.

⁹⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Transsylvaniensis*. Gyulafehérvár 1882, p. 12; Ferenc Lestyán, *A gyulafehérvári római katolikus megyéspüspökség*, în *Erdélyi egyházaink évszázadai*, București 1992, p. 11-12.

imagine certă despre cantitatea de documente transferate, dar presupunem că a fost ura imensă. Mai târziu, și episcopul Ignác Batthyány a cules documente pentru aproape patru volume masive, în special corespondența diplomatică a principilor și ale corespondențe secrete privind administrarea Curții. Nici acest material nu a mai fost repus în arhivă.

În secolul al XVIII-lea, s-a recurs la o ordonare a documentelor retrocedate, Capitlul încercând să recupereze documentele pierdute. Actele deteriorate de vicisitudinile naturale ale vremii au început să fie transcrise și salvate astfel de la pierire. În legătură cu aceste transcrieri, s-a adoptat o lege conform căreia și transumpturile să dispună de aceeași autenticitate ca și documentele originale⁹⁹. După cum aflăm din scrierile lui József Kemény¹⁰⁰, numeroase documente au fost copiate la comanda episcopului Ignác Batthyány, în special în scopuri științifice.

Ordonarea masivă a documentelor a început prin inventarierea documentelor împrăștiate, întocmirea de elenchus-uri și indici. Alături de înregistrări, s-au întocmit și copiile autentice ale diplomelor și înregistrarea lor în protocoale. Paralel cu această activitate, s-a efectuat separarea arhivei domestice de cea regnicolară.

În epoca modernă, diplomele locurilor de adevărire au fost grupate în funcție de felurile documentelor, după teritorii sau după alte criterii, în ordinea de „*fasciculus*” și numerotate cu un „*numerus*”, pe urmă așezate în „*ladula*”, în „*capsa*” sau în „*cista*”. Documentelor li s-au întocmit indice și protocoale¹⁰¹.

În data de 21 aprilie 1763, împărăteasa Maria Terezia a mijlocit, fără avizul stărilor, ca transumpturile documentelor de donație și ale celor inscripționale să fie predate arhivei guberniale. Contra acestei dispoziții Capitlul de Alba Iulia a adresat, pe 3 iunie 1763, la guberniu, o scrisoare în care a expus argumentul că acest lucru nu poate fi executat fără aprobarea stărilor. Pe 16 septembrie 1763, în numele Guberniului transilvănean, episcopul Antal Bajtay dispune Conventului de Cluj-Mănăstur ca, în scopul completării arhivei guberniale, să continue copierea scrisorilor *donationalis* și *inscriptionalis* aflate în arhiva sa și să nu ia în considerare prohibiția Capitlului.

Stadiul dezvoltat al arhivisticii transilvănene este dovedit și de faptul că rapoartele arhivelor scaunelor transilvănene le preced cu doi ani pe cele ale comitatelor din Ungaria. În 1769, guberniul a emis un chestionar privind arhivele comitatelor și ale orașelor cu drept de autoritate legală, în care, alături de starea și ordonarea arhivei, se ocupa și de abilitățile arhiviștilor¹⁰².

Guberniul a urgentat mutarea arhivei Conventului de Cluj-Mănăstur la Alba Iulia, precum și micșorarea numărului requisitorilor. La 5 septembrie 1807, chiar și împăratul a recunoscut că, în privința arhivelor, toate măsurile îi revin Dietei.

⁹⁹ CIH, 55/1753.

¹⁰¹ Josephus Kemény, *Notitia historico-diplomatica Archivi Capituli Albensis Transilvaniensis*, I, Sibiu 1836, p. 58-59.

¹⁰² A. Fekete Nagy, *op. cit.*, p. 29.

¹⁰³ János Illésy, *Az erdélyi levéltárak 1770-ben*, „Századok”, 1904, p. 435-436.

O primă condiție a ordonării arhivelor a fost mereu recuperarea documentelor. Legile care prevedeau restabilirea Capitlurilor au ordonat mereu și predarea arhivelor lor: art. 16/1802, 26/1827, 27/1827.

În a doua parte a secolului al XIX-lea au fost suprimate locurile de adeverire și înlocuite cu notariatele publice, nou întemeiate, începând din anul 1874. Activitatea locurilor de adeverire s-a oprit în 1874, când legea notariatului, art. 25/1874, a decretat că locurile de adeverire pot emite copii autentice după documentele aflate în grija lor, dar nu mai au dreptul de a emite și de a păstra documente autentice noi¹⁰³.

La scurt timp după aceasta, s-a recurs la ideea unificării și concentrării arhivelor locurilor de adeverire într-o arhivă centrală. *Status*-ul catolic din Transilvania a considerat o jignire transportarea la Budapesta a documentelor privind statul, persoanele private și *Status*-ul, de aceea a emis o instrucție a conservatorilor ca, până la o nouă hotărâre legală, să se țină de jurământul lor¹⁰⁴.

În urma protestului *Status*-ului, înaintat în 1877, arhivele celor două locuri de adeverire nu au putut fi transportate la Budapesta până când Dieta nu s-a pronunțat în privința acestui caz. Art. 23 din anul 1882 a enunțat că "arhivele regnicolare ale Capitlului de Alba Iulia și ale Conventului de Cluj-Mănăstur să se unifice cu arhiva națională maghiară și să se transporte la Budapesta". Unificarea a avut loc în anul 1884: documentele private au fost alese și, în afară de acestea, au mai rămas pe loc câteva documente, după o aprobare prealabilă¹⁰⁵.

Printre motivele unificării figura punctul de vedere administrativ și cel științific, precum și facilitarea accesibilității. În propunerea de lege s-au făcut referiri și la lipsa de personal pentru arhive (dintre cei cinci requisitori, trei au decedat, doi aveau vârsta peste 70 ani), la lipsa încăperilor de lucru adecvate (ambele arhive ale locurilor de adeverire erau păstrate în biserici reci), s-a socotit drept prejudiciu salariul mic al requisitorilor (84 forinți anual) și s-a recomandat mărirea lui¹⁰⁶.

În ceea ce privește structura locului de adeverire, amintim că șeful acestuia la Capitlu era canonicul lector (*lector canonicus*). În privința rangului, lectorul urma după prepozit. Sarcina lui era să citească documentele, să treacă corecturile pe ele și să le înainteze pentru sigilare. Lectorul canonic se afla în același timp și în fruntea școlii capitulare. În majoritatea capitlurilor, lectorul avea și un asistent, numit sublector. Competenței lectorului canonic la conventuri îi corespundea custodele sau priorul. După lector, o poziție importantă ocupa custodele canonic (*custos Canonicus*), care era conservatorul sigiliului și al arhivei locului de adeverire; în absența lui, nu se putea folosi tiparul sigilar autentice¹⁰⁷.

În epoca modernă, sarcina cea mai importantă a lectorului canonic a fost conducerea activității externe a locului de adeverire. Activitatea externă a locului de

¹⁰³ CIH, p. 384.

¹⁰⁴ Arhiva Statusului Romano Catolic, *Protocoalele statusului*, 18 iulie 1877.

¹⁰⁵ CIH, 23/1882.; A. Beke, *op. cit.*, I, p. 3.

¹⁰⁶ *Törvényjavaslat a gyula-fehérvári cit.*, p. 434.

¹⁰⁷ V. Bunyitay, *op. cit.*, I, p. 137; Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek legrégibb emlékei*, în *Erdélyi Múzeum*, 1930, nr. 7-9, p. 262; L. Papp, *op. cit.*, p. 69-70.

adeverire s-a desfășurat la un mandat (*mandatum*) sau la o solicitare a unei autorități și ea a constatat în sarcini identice cu cele din evul mediu: introducerea în moșii (*statutio, introductio*), marcarea hotarelor (*reambulatio metarum*), citații (*evocatio, citatio*) și acte legate de ele, cum ar fi: avertismente (*admonitio*), interziceri (*inhibitio*) și inchiziții (*inquisitio simplex et communis*). După îndeplinirea mandatului, delegații în fața locului de adeverire depuneau o *relatio* unanimă¹⁰⁸.

Introducerea în proprietate (*statutio*) se desfășura în prezența vecinilor, iar dacă ea le afecta drepturile, putea fi contestată. Adeseori introducerea era legată de marcarea hotarelor. Documentele marcării hotarelor conțin descrierile tuturor marcajelor hotarelor unei proprietăți. Marcarea hotarelor, la rândul ei, putea fi determinată de reglări de hotare, de interogatoriul martorilor sau de alte acte juridice¹⁰⁹.

Depunerile de *fassio* puteau fi realizate personal sau printr-o persoană împuternicită să se prezinte în fața locului de adeverire, eventual în prezența celor doi delegați ai locului de adeverire. În secolele al XVI-lea-al XVII-lea, mărturia se desfășura în felul următor: părțile relatau prin viu grai actul juridic la locul de adeverire, după care unul dintre membrii locului de adeverire întocmea o notă, care era citită în fața părților, după care, conform notei, notarul întocmea documentul. În secolul al XVII-lea s-a răspândit obiceiul ca părțile să depună la locul de adeverire pentru autentificare un act juridic deja formulat în scris. Se întâmpla și ca actul să fie notat în fața a doi delegați trimiși de părți, în cazul în care absența putea fi justificată (de exemplu boală, greutatea drumului lung, în cazul femeilor)¹¹⁰.

Notarul (*notarius*) a fost conducătorul practic al activității interne a locului de adeverire (nu întotdeauna Canonic), care trebuia să depună jurământ. Obligația lui principală era formularea documentelor; el trebuia să dispună de cunoștințe de drept, să preia taxa documentului, din care îi revenea o cotă de beneficiu, și să ia parte și la sigilarea actelor¹¹¹. Pentru formulări, se folosea așa-numitul *formularium* sau un document model.

Înainte de sigilarea diplomelor, acestea erau citite și corectate dacă era cazul, iar această operațiune era semnalată la finalul documentului prin consemnarea de "*lecta et correcta*" sau "*lecta*". Sigilarea se făcea de obicei în sacristie, în prezența membrilor Capitlului; în practică era necesară prezența a doi canonici. Modul sigilării: sigiliu atârnat (exclusiv pe diplome de pergament) sau sigiliu aplicat, semiatârnat sau sigiliu în sec.

Felurile diplomelor în privința denumirii lor au urmărit obiceiul format în evul mediu: privilegii (*privilegium*), documente deschise (*litterae patentes*) și documente închise (*litterae clausae*). Subiectul privilegiilor a fost mereu un act juridic terminat, o asemenea diplomă fiind de valabilitate eternă. Documentele

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 73-74.

¹⁰⁹ Á. Varga, *op. cit.*, p. 27.

¹¹⁰ L. Papp, *A hiteleshelyek intézmény* cit., p. 74-75.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 76-77.

deschise (*litterae patentes*) cuprindeau o măsură cu valabilitate temporară, iar *litterae clausae* o măsură provizorie¹¹².

Structura actuală a arhivei Capitlului de Alba Iulia

Ordonarea minuțioasă a arhivei Capitlului a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; această muncă imensă este în primul rând meritul canonicului Antal Beke (1838-1913). Istoricul transferului arhivei formate din materialele arhivistice ale diferitelor instituții, păstrate la Alba Iulia, s-a încheiat în anul 1882, după îndelungate negocieri prealabile, după ce a fost aprobată legislația (art. 23 din anul 1882) referitoare la unificarea arhivei regnicolare cu Arhiva Națională din Ungaria.

Deoarece ordinea materialului arhivistic a fost una tematică, nu a fost posibilă separarea precisă a fondurilor conform provenienței lor. Materialul rămas în Alba Iulia și cel transportat în Ungaria a fost separat și ordonat separat de către Antal Beke. Arhiva rămasă în Alba Iulia consta cantitativ din 166 de ladule¹¹³. Inventarul materialului arhivistic transportat în Ungaria la Arhiva Națională a fost întocmit tot de Antal Beke. S-a păstrat până astăzi denumirea lui inexactă din punct de vedere al conținutului: "Arhiva (de stat) locului de adevărire al Capitlului de Alba Iulia și al Conventului de Cluj-Mănăstur". Despre documentele rămase în Alba Iulia, Antal Beke a publicat un inventar de regeste în trei volume¹¹⁴.

Date privind istoricul arhivei Capitlului de Alba Iulia întâlnim și în introducerile indicilor arhivistici ai Capitlului, întocmiți de Antal Beke și József Boros (1883-1972). Cea mai detaliată prezentare a arhivei se găsește în registrul arhivei Capitlului, întocmit de canonicul József Boros în anii '40 – 16 pagini în total, împărțite în subcapitole¹¹⁵. Canonicul József Boros a primit sarcinile de custode al arhivei în anul 1937, și tot atunci s-a apucat de reordonarea fondurilor capitulare. În scrisorile sale adresate Capitlului laudă activitatea predecesorului său Antal Beke și detaliază fazele de lucru efectuate de acesta. Într-o scrisoare datată în mai 1940, Boros roagă Capitlul "[...] să nu strice ordinea făcută pentru o comoditate ușoară [...]".¹¹⁶

În zilele noastre, acea persoană care dorește să se informeze despre arhiva Capitlului de Alba Iulia trebuie să facă cercetări în cel puțin trei colecții importante, exceptând documentele ajunse în colecții familiale sau alte colecții publice. În Arhiva Națională din Ungaria documentele datate înainte de Mohács au fost separate și introduse în diplomatiul Arhivei, iar Arhiva Capitlului, sub denumirea menționată, constituie o secțiune separată și cuprinde documente dintre anii 1505 și 1868, într-o cantitate de 24,86 metri liniari. În Biblioteca Batthyaneum se află cca. 90

¹¹² I. Szentpétery, *op. cit.*, p. 95; László Solymosi, *Oklevéltan*, în *A történelem segéd tudományai* (red. Iván Bertényi), Budapesta 1998, p. 184-185.

¹¹³ AACAI, *Arhiva Capitlului*, Káptalani iratok segédletei, (Boros József) Káptalani Levéltár, (1940), 122.

¹¹⁴ A. Beke, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*, I-III, Budapesta 1890, 1892, 1896.

¹¹⁵ AACAI, *Arhiva Capitlului*, Indici.

¹¹⁶ Idem, Documente principale, ds. 137.

de cutii arhivistice în cantitate de 12 metri liniari, material arhivistic al Capitlului, care cuprinde documente rămase după 1882 la Capitlu, în Alba Iulia, și care în anul 1912 au fost transportate și așezate în camerele blindate ale bibliotecii doar pentru o mai mare siguranță și o mai bună păstrare. Această colecție conține documente din anii 1246-1912. Conform listei lui Beke, se găsesc aici cel puțin 1.897 de documente, care datează dinainte de restaurația Episcopiei, adică dinainte de anul 1715. În sfârșit, cea de a treia colecție se găsește în Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară de Alba Iulia. Această ultimă colecție cuprinde 905 documente date înainte de 1715, dintre care 630 de piese datează înainte de 1686, iar o proporție însemnată o reprezintă copiile târzii¹¹⁷.

În privința așezării Arhivei Capitlului, ne este cunoscut din izvoarele istorice faptul că ea a fost conservată de-a lungul secolelor în catedrală, în spațiul numit și în secolul al XIX-lea *conservatorium*. Aici s-a păstrat și biblioteca Capitlului, care a fost unită cu biblioteca Institutului Teologic pe 1 iunie 1801, din hotărârea episcopului József Mártonffy. Arhiva Capitlului, la mijlocul secolului al XVIII-lea, a fost așezată sub turnul mai înalt al catedralei¹¹⁸.

În anul 1924 actele oficiale vechi ale Episcopiei (dintre anii 1700 și 1800) au fost puse în dulapurile golite ale arhivei Capitlului, aflată sub turn¹¹⁹. Starea arhivelor de la Alba Iulia din anii '40 arăta în felul următor: arhiva Capitlului a fost păstrată în trei locuri: în Biblioteca Batthyaneum, în sala Consiliului Capitlului și sub turnul sudic. În anul 1937 s-a transportat în sfârșit arhiva Conventului de Cluj-Mănăstur la Alba Iulia, direct în Biblioteca Batthyaneum¹²⁰. În același an, a fost numit custode canonic József Boros. Indicele și inventarele întocmite de către Antal Beke la începutul secolului al XX-lea conțin și aceste materiale arhivistice. Ordonarea efectuată de către Beke, conform ladulelor, a reținut locuri (*ladule*) și pentru acest material al locului de adevărire din Cluj-Mănăstur. La naționalizarea Bibliotecii Batthyaneum, și acest fond arhivistic – asemănător celui capitular – a ajuns să fie naționalizat, împreună cu toată biblioteca¹²¹.

Condițiile de conservare ale arhivei prezentate s-au menținut până în anii 1998/1999, când, la recomandarea arhiviștilor-istorici de specialitate din Budapesta și cu aportul grijiului al Arhiepiscopiei, s-au putut asigura condiții moderne și adecvate materialului arhivistic. O parte din depozitele modernizate serveau și anterior păstrării documentelor vechi. Arhiva Capitlului, alături de Arhiva Ordinariatului (arhi)episcopal, se păstrează acum în încăperile de la parterul aripii vestice a palatului arhiepiscopal, în cinci depozite mai mari și două de mai mici

¹¹⁷ Rita Bernád, *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára 2., Oklevél és iratjegyzék - Canonica visitationok mutatója*, Alba Iulia-Budapesta 2006, p. 7.

¹¹⁸ AACAI, *Canonica Visitaciones*, Vizitația Canonică a Capitlului de Alba Iulia, 1743: "Sub turri majori Ecclesiae Cathedralis, duplici porta ferrea munitum [...]"; Idem, Vizitația Canonică a catedralei și a Capitlului de Alba Iulia 1821, p. .

¹¹⁹ Idem, *Actele Ordinariatului Episcopal*, 612/1924.

¹²⁰ Idem, *Arhiva Capitlului*, Documente principale, ds. 137.

¹²¹ Rita Csala, *A Gyulafehérvári Érseki és Főképtalan Levéltár története és mai állapota*, în "Levéltári Szemle", 2, Budapesta 2004, p. 63.

dimensiuni. Cercetarea documentelor este posibilă conform condițiilor de cercetare ale arhivelor europene¹²².

Astăzi, fondul arhivistic al Capitlului – după cum am văzut – se păstrează în trei locuri: în Arhiva Națională a Ungariei la Budapesta, în Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară de Alba Iulia, precum și în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. În cele ce urmează, ne-am propus să prezentăm aceste colecții mai detaliat.

Arhiva Capitlului păstrată în Arhiva Arhiecezană de Alba Iulia

Materialul Capitlului aflat în Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară din Alba Iulia constituie fondul nr. II al arhivei; denumirea fondului este Arhiva Capitlului (*Káptalani Levéltár*), cantitatea sa fiind de 27,97 metri liniari¹²³.

Întemeierea și organizarea Capitlului catedral numit după Sfântul Mihail sunt atribuite de către istoriografie regelui Ladislau cel Sfânt. Regele a însărcinat Capitlul cu efectuarea activității oficiale în scris și a celor notariale în teritoriile spre sud de Mureș, și astfel Capitlul de Alba Iulia a funcționat ca loc de adeverire secole îndelungate. Aici s-au emis și s-au păstrat documente autentice. Din păcate, marea majoritate a documentelor mai vechi s-a distrus din cauza vicisitudinilor istoriei¹²⁴. În Ungaria, locurile de adeverire (*loca credibilia* sau *loca authentica*) erau capitlurile și conventurile, care dispuneau de sigiliu autentic (*sigillum authenticum*) și de o arhivă regnicolară. Locurile de adeverire au avut o mare importanță și în procedurile juridice. Anumite acte juridice puteau fi realizate doar prin intermediul locului de adeverire, spre exemplu împroprietărirea (*statutio*). Atribuția lor juridică a încetat cu timpul¹²⁵, dar prin arhivele lor de stat au obținut alte avantaje.

Pe teritoriul istoric al Transilvaniei au funcționat două locuri de adeverire: Capitlul catedral din Alba Iulia și Conventul de Cluj-Mănăstur. Secularizarea din anul 1556 a suprimat administrarea de către ecleziastici a sigiliului autentic și a arhivei. Bunurile Episcopiei și ale Capitlului au fost predate Tezaurariatului princiar, prin Dieta ținută la Cluj¹²⁶. Arhiva Capitlului, în urma secularizării, a fost ridicată la rang de arhivă cu caracter național (de stat, princiar).

La sporirea fondurilor au contribuit depunerile arhivelor persoanelor private și ale familiilor. Arhiva Capitlului a fost restituită legal de către împăratul Carol VI în anul 1729. Dieta din 1743-1744 a abrogat hotărârile anterioare prejudiciabile catolicilor și a restituit arhivele Capitlului de Alba Iulia și ale Conventului de Cluj-

¹²² *Ibidem*, p. 64.

¹²³ R. Bernád. *op. cit.*, p. 7.

¹²⁴ Pentru fragmentul păstrat al primului registru al Capitlului, a se vedea György Györffy, *Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának registruma*, "Századok", 1983, 5, p. 1116-1134. J. Marton, *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Alba Iulia 1993, p. 21.

¹²⁵ *A Pallas Nagy Lexikona*, I. k., Budapesta 1895. p. 248; György Bónis, *A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak*, "Levéltári Szemle", 1966, p. 125-126.

¹²⁶ *A magyar levéltártörténet kronológiája 1000-2000*, Budapesta 2000, p. 63.

Mănăștur, redemarându-se astfel activitățile locului de adevărire¹²⁷. Începând cu această dată, i-au revenit Capitlului de Alba Iulia și sarcinile Conventului de Cluj-Mănăștur asupra locului de adevărire¹²⁸. Activitățile lor au fost reglementate de mai multe legi¹²⁹. Activitatea locurilor de adevărire s-a terminat în 1874, prin intrarea în vigoare a Legii 25 din 1874 privind înființarea notariatului public regesc, legalizându-se astfel faptul că locurile de adevărire pot să emită copii autentice după documentele păstrate în arhivele lor, însă nu mai aveau dreptul de a emite și de a păstra documente autentice noi¹³⁰.

Legea nr. 23 din 1882, votată pe 15 iunie 1882, a decis transportarea la Budapesta și unificarea cu Arhiva Națională maghiară a arhivelor regnicolare ale Capitlului de Alba Iulia și ale Conventului de Cluj-Mănăștur¹³¹. Legea a prescris unificarea documentelor privitoare la stat; materialul arhivistic legat de Dieceza de Alba Iulia a rămas pe loc. Separarea celor două tipuri de documente a fost realizată de către canonicul Antal Beke, în cazul arhivei Conventului de Cluj-Mănăștur de către preotul din Cluj și conservatorul arhivei, Károly Éltes¹³². Materialul arhivistic transportat la Budapesta, în cantitate de 29 de lăzi, a avut o greutate de 1.759 kg.¹³³ La începutul anului următor, Antal Beke a propus unificarea Arhivei Capitlului cu cea a Conventului de Cluj-Mănăștur. Acest eveniment a avut loc în 1937. Descrierea Arhivei Conventului de Cluj-Mănăștur a fost realizată în prealabil tot de către Antal Beke¹³⁴.

Până în anul 1906, A. Beke a întocmit indicele ladulelor, cel cronologic și cel alfabetic al arhivei capitulare¹³⁵. Acestea sunt registre utile și astăzi pentru materialul păstrat la Arhiepiscopie și la Biblioteca Batthyaneum. În anul 1912, pentru motive de securitate, circa 60 ladule de arhivă capitulară au fost transportate în Batthyaneum, unde se găsesc și astăzi, în camera blindată a bibliotecii. Materialului arhivistic al Capitlului transferat la bibliotecă se înscrie cronologic între anii 1246 și 1912¹³⁶.

¹²⁷ J. Karácsonyi, *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Oradea 1915, p. 262; AACAI, *Manuscrise*, Boros József: Az erdélyi egyházmegyére vonatkozó történeti adatok (manuscris), Gyulafehérvár 1964, p. 22.

¹²⁸ *Ibidem*, 356.

¹²⁹ CIH, 1765: XI, 1807: XIV, 1868: LIV, p. 557-558.

¹³⁰ Idem, 1872-1874. évi törvények, 1896, p. 384.

¹³¹ Idem, 1882-1883. évi törvények, 1896, p. 93. Deși s-au luat măsuri și anterior pentru unificarea arhivelor locurilor de adevărire din Transilvania, odată cu înființarea Arhivei Naționale din Ungaria între anii 1753 și 1754, dar și în anul 1848, s-a arătat o tendință spre transferarea arhivelor locurilor de adevărire din Transilvania (Capitulul din Alba Iulia și Conventul din Cluj-Mănăștur); acest lucru s-a realizat doar în anul 1882. Dóka Klára – Müller Veronika – Réfi Oszkó Magdolna red., *A magyar levéltártörténet kronológiája 1000-2000*, Budapesta, 2000, p. 99, 159.

¹³² AACAI, *Arhiva Capitlului*, Actele înregistrate ale Capitlului: 111, 122, 123/1882.

¹³³ Idem, Actele înregistrate ale Capitlului: 39/1884.

¹³⁴ A. Beke, *A kolosmonostori konvent levéltára*, Budapesta 1897, p. 1-167.

¹³⁵ AACAI, *Arhiva Capitlului*, Actele înregistrate ale Capitlului, 88/1906.

¹³⁶ Idem, Indicele actelor Capitlului, (Boros József) Káptalani Levéltár, (1940), 123-125.

Pentru prezentarea unităților arhivistice ale fondului Capitlului păstrat la Arhiepiscopie am utilizat capitolul aferent din repertoriul lui László Szögi, indicând inclusiv cota actuală¹³⁷. Prezentările istorice ale unităților arhivistice le-am completat cu rezultatele noilor cercetări arhivistice.

II. 1. Arhiva Capitlului de Alba Iulia (1176-1964). 12,43 metri liniari

II. 1/a. Protocoalele Capitlului /*Protocollum capitulare*/ (1759-1940). 1 metru liniar

Cea mai importantă serie de documente a activității regulate a Capitlului de Alba Iulia este acea serie de protocoale care, începând din 1759, s-a păstrat continuu până în zilele noastre. Din 4 mai 1759, pentru consfăturile Capitlului s-au înregistrat protocoale în limba latină, în care figurează cazurile deliberate și hotărârile Capitlului. Valoarea protocoalelor este mărită și prin faptul că, în multe situații, s-au copiat textele întregi ale documentelor adresate Capitlului. De aceea, se pot aduna informații asupra unor documente copiate în aceste volume, care au dispărut între timp. Din mai 1861 limba protocoalelor devine maghiara, deși și în anii precedenți s-a întâmplat ca anumite hotărâri să fie trecute în protocol în această limbă. Deliberatele pot fi urmărite prin indicii încorporați în volumele de protocoale.

II. 1/b. Actele înregistrate ale Capitlului (1800-1958). 5,59 metri liniari

Arhiva Capitlului de Alba Iulia așezată în Biblioteca Batthyaneum cuprinde documente din secolele al XIII-lea-al XVIII-lea, ea fiind considerată precursorul organic al documentelor aflate în această unitate arhivistică. În această unitate se găsesc documente înregistrate din secolele al XIX-lea-al XX-lea,ordonate cronologic. Materialul arhivistic datat înainte de 1900 a fost ordonat piesă cu piesă și așezat în ladulele arhivei din catedrală. Acestui material i s-au întocmit indici preciși și detaliați cronologic și alfabetic, care fac referiri la cota ladulei. În timpul ordonării acestei unități din anul 1999 s-a păstrat această ordine, indicându-se și cota veche a ladulei, pentru mai multă accesibilitate. Limba documentelor este în mare majoritate latina, iar de la sfârșitul secolului al XIX-lea este maghiara, pe urmă româna. Valoarea de izvor istoric al acestei unități este semnificativă.

II. 1/c. Actele mixte ale Capitlului (1580-1940). 1,71 metri liniari

În urma ordonării arhivei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o parte din arhiva Capitlului din anii 1580-1860 a fost ordonată piesă cu piesă și i s-a întocmit și un registru. Aceste documente provin din diferite fonduri anterioare și se referă la o tematică diversă, ele rareori se leagă de Capitlul însuși, dar conțin informații semnificative din secolele al XVI-lea-al XIX-lea privitoare la istoria Transilvaniei. În esență, ea poate fi socotită o colecție, a cărei dezmembrare ar face imposibilă cercetarea sa.

¹³⁷ László Szögi, *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára 1., 1429-2000. Repertórium*, Alba Iulia-Budapesta 2006, p. 159-175.

Registre și indici (1176-1957). 0,52 metri liniari

Majoritatea acestor registre și indici a fost întocmită de custozii canonici Antal Beke și József Boross. Acestea cuprind indici nominali alfabetic și cronologici și indici ai Capitlului, întocmiți după conținutul ladulelor. Cronologic, ele încep cu anul 1176, deoarece s-au consemnat și datele documentelor referitoare la Capitlu cunoscute până atunci.

II. 1/d. Acte tratate separat (documente principale) (1684-1945). 0,65 metri liniari

În urma ordonării anterioare, au fost selectate din Arhiva Capitlului, din punct de vedere tematic, anumite documente considerate mai importante, acestea fiind denumite "documente principale". Diferitele documente referitoare la aceeași tematică au fost așezate într-un dosar, despre care s-a întocmit o listă cu conținutul său. La fel ca și unitatea precedentă, și aceasta se consideră a fi o colecție. Marea majoritate a documentelor este de o valoare semnificativă, cuprinzând în mare parte testamentele preoților și ale episcopilor, documentele de întemeiere de fundații pioase, precum și documente privitoare la funcționarea Capitlului.

II. 1/e. Matricula Capitlului (1848-1964). 0,02 metri liniari

În octombrie 1940 marele prepozit Dániel Zomora a imprimat o matricolă pentru membrii Capitlului catedral, în care s-au înregistrat retroactiv începând cu secolul al XIX-lea și numele și datele personale ale membrilor Capitlului. Matricola a fost completată până în anii 1960, după care nu s-au mai consemnat date noi.

II. 1/f. Documente ale proceselor (1753-1950). 1,43 metri liniari

Dat fiind faptul că instituția Capitlului dispunea de proprietăți importante, în urma activității sale s-au ivit adesea procese juridice. Unele au durat chiar și zeci de ani; astfel cronologia proceselor trebuie raportată și la aceasta. Aceste protocoale și acte ale proceselor juridice sunt semnificative din punct de vedere economic și social. Între ele se remarcă procesul arhivistului Antal Beke purtat împotriva Episcopiei (1870-1930), precum și procesul dintre Capitlu și orașul Alba Iulia din anii 1785-1834.

II. 2. Actele Domeniului de Vințu de Jos (1622-1975). 3,88 metri liniari

Domeniul Vințu de Jos făcea parte din proprietățile Bisericii romano-catolice, el fiind restituit Episcopiei deja la începutul secolului al XVIII-lea. Aici a avut sediul Episcopia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, până când episcopul numit în 1715, după o pauză de 165 de ani, și-a mutat sediul înapoi la Alba Iulia.

Administrarea domeniului din Vințu de Jos se afla la început în mâinile Episcopiei și doar în primele decenii ale secolului al XIX-lea a ajuns sub cea a

Capitlului. Arhiva domeniului a fost tratată separat până în jurul anului 1871. De atunci documentele lui sunt înregistrate la Capitlu, la un loc cu actele Capitlului¹³⁸.

II. 2/a. Actele domeniului de la Vințu de Jos (1622/1700-1975). 3,75 metri liniari

În Arhiva Capitlului s-au păstrat documente legate de domeniul de la Vințu de Jos începând din anul 1700, dar pe parcursul ordonărilor anterioare s-au întocmit registre detaliate despre documentele necronologice. Această ordine a fost respectată și în cursul ordonării din anul 1999. La finalul unității arhivistice se găsesc documente din a doua jumătate a secolului al XX-lea care se referă la acest domeniu de odinioară.

II. 2/b. Conscripțiile veniturilor (1760-1886). 1,43 metri liniari

Aceste conscripții cuprind listele veniturilor din secolele al XVIII-lea-al XIX-lea, atât ale Capitlului, cât și ale Episcopiei. Această unitate este o colecție, în care fiecare piesă a fost numerotată în timpul ordonării efectuate de către Antal Beke; tot astfel s-a respectat ordinea și la reordonarea arhivei. Limbile documentelor sunt latina și maghiara. Cercetarea unității poate fi efectuată prin folosirea indicilor întocmiți tot de către Beke.

II. 3. Documentele fundațiilor (1698-1974). 11,83 metri liniari

Fondatorii de odinioară și-au încredințat de regulă Capitlului administrarea fundațiilor întemeiate. Adeseori s-au depus aici, în arhiva Capitlului câte un exemplar al documentului de întemeiere a fundației, respectiv aici au trimis fondatorii testamentele lor. Astfel a luat naștere colecția de documente numită *Testamentorum et fundationalium*¹³⁹.

II. 3/a. Evidențele fundațiilor unice (1712-1947). 7,19 metri liniari

Capitlu a controlat de-a lungul veacurilor funcționarea financiară a fundațiilor Episcopiei de Transilvania. Despre anumite fundații, începând cu secolul al XVIII-lea au fost întocmite evidențe în limba latină, legate în formă de volum, care s-au păstrat în mare parte.

II. 3/b. Evidențele fundațiilor comasate (1779-1973). 0,76 metri liniari

În această unitate arhivistică se găsesc volume cu evidențe privind mai multe fundații, care nu se leagă de o singură fundație concretă, ci conțin evidențele financiare ale mai multor fundații, sau volume economice.

II. 3/c. Documentele economice legate de fundații (1759-1929). 2,08 metri liniari

În această colecție s-au depus documentele financiare legate de fundații și alte testamente. Este vorba de o colecție de documente, nu de volume, elaborate în limbile latină și maghiară.

¹³⁸ AACAI, *Arhiva Capitlului*. Indicele actelor Capitlului, (Boros József) Káptalani Levéltár, (1940), 119.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 120.

II. 3/d. Documentele Oficiului de Fundație (1933-1977). 0,88 metri liniari

În curtea Episcopiei, alături de Oficiul de Contabilitate (*Exactoratus*), după anul 1900 s-a instituit un Oficiu de Fundație. Schematismele diecezei menționează deja în jurul anului 1920 existența acestui oficiu, dar din cauza amestecării documentelor sale, am reușit să le separăm doar pe cele de după anul 1933. Aceste acte se află ordonate cronologic până în anii '70, dată până la care se poate urmări activitatea oficiului. Această unitate cuprinde și două registre, cu ajutorul cărora se pot căuta mai ușor documentele.

Arhiva Capitlului aflată în Arhiva Națională a Ungariei (MOL)

Viața autonomă a arhivei Capitlului s-a încheiat în anul 1882. La această dată s-au hotărât legal (Legea XXIII/1882) unificarea arhivelor regnicolare din Transilvania și transportarea lor la Budapesta. Legea a fixat trei luni pentru separarea celor două arhive: *archivum regnicolare* de *archivum domesticum*. Predarea arhivei regnicolare s-a desfășurat pe 20 octombrie 1882. În Arhiva Națională din Ungaria au fost scoase documentele (diplomele) de dinainte de 1526 (Mohács) și depuse în colecția de diplome (*Diplomatarium*) a arhivei¹⁴⁰. Același lucru s-a întâmplat și în cazul diplomelor datând de dinainte de 1526 din cadrul arhivei Conventului de Cluj-Mănăștur¹⁴¹.

Inventarul documentelor transportate în 1882 la Budapesta a fost întocmit de Antal Beke, care le-a și publicat la scurt timp după predarea arhivei¹⁴². Arhiva Capitlului de Alba Iulia și a Conventului de Cluj-Mănăștur în momentul de față se regăsește în secțiunea F a Arhivei Naționale din Ungaria, cu anii extremi 1527-1881. În această secțiune arhivistică se găsesc arhivele autorităților guberniale ale Transilvaniei, a căror parte integrantă o constituie cele două arhive regnicolare amintite.

După fascicolul publicat de canonicul Antal Beke despre materialul predat Arhivei Naționale maghiare, a apărut în 1973 un repertoriu detaliat redactat de Zsolt Trócsányi. Folosindu-ne de datele publicate de el, enumerăm cele 14 unități ale arhivei¹⁴³.

F 1. Libri Regii, 1581-1680. Această colecție constă din 33 de volume și cuprinde cărțile regești întocmite de către Cancelaria princiară. Publicarea lor în format de carte, după apariția lor pe discuri digitale lansate de firma Arcanum Kft, se desfășoară prin colegii de specialitate ai Asociației Muzeului Ardelean, primele trei volume fiind deja tipărite¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Zs. Trócsányi, *op. cit.*, p. 130.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 140.

¹⁴² A. Beke, *A gyulafehérvári káptalani levéltárnak címjegyzéke a levéltárnak az 1882. évi XXIII. t.c. alapján a M. Kir. Országos Levéltárba történt felvittele alkalmából*, Budapesta 1884, 72 p.

¹⁴³ Zs. Trócsányi, *op. cit.*, p. 133-148.

¹⁴⁴ *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei I. János Zsigmond Királyi Könyve 1569–1570.* (Erdélyi Történelmi Adatok. VII. 1. Red. Zsigmond Jakó). Mutatókkal és jegyzetekkel közzéteszi Fejér Tamás – Rácz Etelka – Szász Anikó. Cluj 2003; *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei I. Báthory*

F 2. *Protocolla*, 1540-1836. Cuprinde protocoalele locului de adevărire, colecții de documente și volume de formularii.

F 3. *Centuriae*, 1527-secolul al XIX-lea. În această unitate se găsesc documente ce asigură dreptul de proprietate, care odinioară au fost ordonate în 100 de unități, fără să se urmărească însă principii tematice, teritoriale, nominale sau cronologice.

F 4. *Cista Comitatum*, 1527-secolul al XIX-lea. Aici se regăsesc materialele de asigurare ale drepturilor de proprietate ale autorităților juridice.

F 5. *Cista Diversorum Comitatum*, 1527-secolul al XIX-lea. Și în această unitate se găsesc documente de asigurare ale drepturilor de proprietate, care se referă la mai multe localități de autoritate juridică, și astfel ele nu s-au putut integra în unitatea F 4.

F 6. *Genealogiae*, 1527-secolul al XIX-lea. Acest grup de documente cuprinde tabele de descendență, documente legate de genealogie, precum și un indice.

F 7. *Armales*, secolele al XVI-lea-al XVIII-lea. În această unitate se găsesc diplome cu blazon, multe dintre ele reprezentând valoare de artă industrială.

F 8. *Metales*, secolele al XVI-lea-al XVIII-lea. Această unitate cuprinde documente de stabilire a hotarelor proprietăților.

F 9. *Miscellanea*, secolele al XVI-lea- al XVIII-lea. În acest grup de documente sunt cuprinse mai degrabă acte referitoare la dreptul public, care nu sunt legate de dreptul proprietății.

F 10. *Cista appendicis*, secolele al XVI-lea-al XVIII-lea. Această unitate arhivistică constituie de fapt completarea unității numite *Miscellanea*.

F 11. *Articuli Diaetales*, 1505-1868. Aici se află cuprinse colecțiile de legi ale Transilvaniei.

F 12. *Lymbus*, secolele al XVI-lea-al XVIII-lea. Această unitate cuprinde acea parte a arhivei regnicolare a Capitlului de Alba Iulia care, în urma ordonării și inventarierii de după refugiarea arhivei din anul 1658, au fost calificate nepotrivite pentru scopuri de asigurare de drepturi. Partea cea mai semnificativă a acesteia o constituie corespondențele domnitorilor și ale principilor. Fragmentul arhivei reginei Isabela și a fiului său Ioan Sigismund se află tot aici. Acest grup de documente denumit *Lymbus* a fost ordonat de către Antal Beke, el efectuând în primul rând o grupare cronologică, iar în cadrul unei perioade a format grupuri tematice.

F 13. *Duplicatele conscripției urbariale din anii 1819-1820 din districtul comisarului Majláth György*. În această unitate sunt cuprinse duplicatele conscripțiilor urbariale ale comitatelor Alba Inferioară, Hunedoara, Târnava, Turda, Zărand și Scaunul Arieș.

Kristóf Királyi Könyve 1580–1581. (Erdélyi Történelmi Adatok. VII. 2. Red. Zs. Jakó), Mutatókkal és jegyzetekkel közléteszi Tamás Fejér & Etelka Rácz & Anikó Szász, Cluj 2003; *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei I. Báthory Zsigmond Királyi Könyve 1582–1602*. (Erdélyi Történelmi Adatok. VII. 3. Red. Zs. Jakó), Mutatókkal és jegyzetekkel közléteszi T. Fejér & E. Rácz & A. Szász, Cluj 2005.

F 14. Indici și registre. Colecția constă din 23 de volume, constituite din inventare pe piese (*elenchus*) începând din 1658, precum și din indici nominali.

Arhiva Capitlului păstrată în Biblioteca Batthyaneum

Alături de lăsamintele personale ale arhierilor (episcopilor) de Transilvania și documentele câtorva parohii, în 1912 – din motive de siguranță – documentele mai vechi și mai valoroase ale Capitlului au fost duse în Biblioteca Batthyaneum. Acest material a însemnat cantitativ cca. 60 de ladule din arhiva aflată sub turnul sudic al catedralei. Pe parcursul transportării arhivei în bibliotecă s-a răscolit ordinea de atunci a documentelor, atât la actele rămase pe loc, cât și la diplomele transportate în bibliotecă. Acestea din urmă au fost ordonate cronologic, restructurând ordinea tematică pe ladule de până atunci. S-au comis greșeli și în descifrarea și dezlegarea datelor; acest lucru este reflectat de custodele canonic József Boros în cuvântul introductiv al indicelui arhivei Capitlului¹⁴⁵.

Materialul arhivei locului de adeverire al Capitlului transportat în Batthyaneum a fost așezat în sala Majláth; după preluarea documentelor, directorul de atunci al Bibliotecii Batthyaneum, Róbert Szentiványi, a întocmit pe 22 ianuarie 1914 un inventar cu lipsurile materialului arhivistic preluat. Tot în această scrisoare a rugat Capitlul să îi elaboreze o încredințare directorului de totdeauna al bibliotecii, prin care păstrarea arhivei Capitlului să fie încredințată directorului și de către episcop. El a elaborat și un proiect de regulament privind modul și perioada folosirii științifice a documentelor, pentru care a cerut aprobarea Capitlului. În regulamentul de administrare a materialului arhivistic capitular un loc important îl ocupă protecția față de foc și efracție¹⁴⁶.

Acest material arhivistic este foarte valoros, conținând diplome ale regilor maghiari și bule papale, rapoartele solilor la Poarta Otomană, corespondențele principilor transilvăneni, precum și lăsaminte episcopale și ale canonicilor. Conform listei întocmite de Antal Beke, această colecție constă din cca. 2.021 piese documentare, care ocupă cca. 12 metri liniari. Pentru folosirea științifică a materialului mai vechi se poate folosi lista de regeste publicată în trei caiete de către Antal Beke¹⁴⁷.

După intrarea arhivelor în Biblioteca Batthyaneum în anul 1912, s-au efectuat câteva lucrări de amenajare. În primul rând, a fost făcut transferul documentelor în lăzi de tablă, conform lucrării lui Beke. A urmat apoi prelucrarea unor fonduri sau cercetarea unor documente, cărora li s-au atașat traducerile sau comentariile. În acest fel se explică situația în care au fost înregistrate și filele explicative care însoțesc unele documente. Așa se face că în momentul înregistrării conținuturilor în registrele de evidență ale bibliotecii din anii '70, numărul pieselor înregistrate a fost mult mai mare decât cel al documentelor predate. Majoritatea

¹⁴⁵ AACAI, *Arhiva Capitlului*, Indicele actelor Capitlului, (Boros József) Káptalani Levéltár, (1940), 124.

¹⁴⁶ Idem, *Documente principale*, ds. 133.

¹⁴⁷ A. Beke, *Az erdélyi káptalan* cit., I-III, 1890-1896.

documentelor apare în registre ca provenind de la arhiva capitulară. Conținutul celor 60 de cutii apare astfel reflectat în evidențele scriptice:

Registrul I cuprinde conținutul cutiilor I-XV, inv. 1-2903

Registrul II: cutiile XVI-XXX, inv. 2904-6644

Registrul III: cutiile XXX-XLV, inv. 6645-10311

Registrul IV: cutiile XLVI- LXXV, inv. 10312-13764

Registrul V: cutiile LXVI-LXXXV, inv. 13765-17163.

Menționăm că, din cadrul acestui ultim registru, documentele de la arhiva Capitlului se regăsesc până la poziția 14745 inclusiv.

Prezentarea de mai jos a fost întocmită pe baza indicelui contemporan realizat conform ladulelor de către Antal Beke, în primele decenii ale secolului al XX-lea, intitulat *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*¹⁴⁸. Inventarul cuprinde documentele emise de Capitlu, cele referitoare la Capitlu și membrii lui, precum și documentele depuse în formă de colecție la Capitlu. Ordinea arhivei reflectă aceasta și astăzi; pentru cercetarea actelor pot fi utilizate registrele contemporane. Din această compoziție se poate urmări conținutul a 60 ladule, conform cantității apreciate de canonicul Boros.

Nr. ladula	Număr de registru și tematica	Anii extremi
1.	1-240. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Antal Beke, <i>Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt</i> , Budapesta 1889 [în continuare, <i>Beke</i> , I])	1246-1407
2.	241-480. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, I)	1409-1531
3.	481-584. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, I)	1531-1770
4.	585-603. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, I)	1772-1819
5.	604-780. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, II)	1269-1501
6.	781-942. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, II)	1501-1733
7.	943-1015. Documentele netransferate ale arhivei regnicolare vechi din Alba Iulia. (Beke, II)	1734-1865
8.	1016-1199. Scrisorile regilor maghiari și ale papilor romani. (Beke, III)	1293-1597
9.	1200-1350. Scrisorile principilor transilvăneni (János Szapolyai, János Zsigmond, István Báthori, Kristóf Báthori, Zsigmond Báthori și Gábor Bethlen) (Beke, III)	1598-1636

¹⁴⁸ AACAI, *Arhiva Capitlului*, Indici: vol. 5. Indicele Arhivei Capitlului conform ladulelor, 1176-1900.

10.	1351-1499. Scrisorile principilor transilvăneni (Gheorghe Rákóczi I și II, Ákos Barcsai, János Kemény, Mihály Apafi) (Beke, III)	1636-1644
11.	1500-1699. Scrisorile principelui Mihály Apafi și ale Anei Bornemissza. Scrisorile lui Ali pașa, István Bethlen, Miklós Eszterházy, Ferenc Mágocsi, Kelemen Mikes, Szaniszló Thurzó, Orbán Róthi, Mihály Ibrányi, Péter Alvinci, Jakab Basire, Ferenc Bethlen, János Bornemissza, Péter Gávai, István Kassai, Pál Medgyesi, György Udvarhelyi, László Cseffei. Rapoartele solilor Porții. (Beke, III)	1644-1663
12.	1700-1899. Idem (Beke, III)	1663-1670
13.	1900-2021. Rapoartele solilor Porții. Scrisorile ofițerilor superiori ai Transilvaniei. (Beke, III)	1670-1690
14.	2022-2191. Scrisorile principilor Gheorghe Rákóczi I și II, Mihai Apafi, rapoartele solilor. Scrisorile lui Ferenc Mágocsi, ale palatinului Miklós Eszterházy și consilierului princiar István Kassai	1380-1673
15.	2192-2312. <i>Regio Gubernalia</i>	1763-1792
16.	2314-2475. <i>Regio Gubernalia</i>	1793-1867
17.	2476-2590. Scrisorile episcopilor de Transilvania: Demeter Náprágyi, András Illyés, György Mártonfi, János Antalfi, Ferenc Klobusiczky, Zsigmond Sztoyka, József Batthyányi (mai târziu, primat de Esztergom)	
17.	Correspondențele Episcopilor de Transilvania	1612-1760
18.	2591-2929. (+2974) Scrisorile episcopului de Transilvania (József) Antal Bajtay	1759-1772
19.	2930-2979. Lăsământul personal al episcopului Antal Bajtay	1773-1788
20.	2980-3056. Correspondența episcopilor de Transilvania Pius Manzador și László Kollonitz	
20.	2980-3056. - 2980-3025. Correspondența episcopului de Transilvania Pius Manzador. - 3026-3056. Correspondența episcopului de Transilvania László Kollonitz.	1756-1774 1774-1817
21.	3057-3295. Correspondența episcopului de Transilvania Ignác Batthyányi	1773-1787
22.	3296-3508. Correspondența episcopului de Transilvania Ignác Batthyányi	1787-1798
23.	3509-3518. Correspondența episcopului de Transilvania Ignác Batthyányi	1764-1794
24.	3519-3700. Lăsământul personal al episcopului de Transilvania Ignác Batthyányi	1798-1801
25.	3701-3886. Lăsământul personal al episcopului de Transilvania Ignác Batthyányi	1802-1824
26.	3887-3958. Institutul Batthyányi. Biblioteca. Astronomia.	1776-1854
27.	3959-4176. Correspondența episcopului de Transilvania József	1781-1815

	Mártonfi	
28. láda	4177-4404. Corespondența episcopilor de Transilvania Sándor Rudnay și Ignác Szepessy	
28.	4177-4404 - 4177-4290. Corespondența episcopului de Transilvania Sándor Rudnay - 4291-4404. Corespondența episcopului de Transilvania Ignác Szepessy	1810-1831 1820-1827
29.	4405-4525. Corespondența episcopilor de Transilvania Miklós Kovács, Lajos Haynald, Mihály Fogarassy	
29.	4405-4525 - 4405-4447. Corespondența episcopului de Transilvania Miklós Kovács. - 4448-4462. Corespondența episcopului de Transilvania Lajos Haynald. - 4463-4525. Corespondența episcopului de Transilvania Mihály Fogarassy	1828-1852 1852-1864 1826-1871
30.	4526-4532. Documentele episcopului de Transilvania Mihály Fogarassy	1838-1870
31.	4533-4538. Documentele episcopului de Transilvania Mihály Fogarassy	1830-1872
32.	4539-4542. Documentele episcopului de Transilvania Mihály Fogarassy	1846-1880
33.	4543-4565. Documentele contelui Mihály Bethlen <i>Archibenefactor</i>	1855-1887
34.	4566-4579. Documentele contelui Mihály Bethlen <i>Archibenefactor</i>	1821-1885
35.	4580-4618. Documentele contelui Mihály Bethlen <i>Archibenefactor</i>	1855-1891
36-48.	4619-7005. Documentele canonicilor de Transilvania	
36.	4619-4842. Documentele canonicilor de Transilvania	1758-1816
37.	4843-5035. Documentele canonicului József Béla	1752-1803
38.	5036-5125. Documentele canonicului Mihály Benkő	1760-1808
39.	5126-5648 - 5126-5640. Documentele canonicului Antal Beke - 5641-5648. Documentele canonicului Imre Kövesdi Boér	1850-1900 1775-1776
40.	5649-6183. Documentele membrilor Capitlului de Transilvania	
40.	5649-6183. Documentele membrilor Capitlului de Transilvania: - 5649-5698. Mihály Burján. 1772-1813 - 5699-5714. András Cseresnyés. 1777-1835 - 5715-5726. János Csűrös, Márton Demeter, Sándor Erős. 1758-1851 - 5727-5734. Scrisorile canonicului Dániel Fancsali. 1800-1830 - 5734 a-6183. Copiile documentelor canonicului Dániel Fancsali. 1176-1800	

41.	6184-6251. Scrisorile canonicului István Fangh.	1759-1825
42.	6252-6433: - 6252-6328. Documentele și scrisorile canonicului Ferenc Hene. 1581-1835 - 6329-6347. Scrisorile canonicilor Ádám Hubacsek și Károly Ivuly. 1812-1874 - 6348-6401. Scrisorile canonicului Ignác Kardos. 1840-1885 - 6402-6412. Scrisorile canonicului Mózes Keserü. 1854-1873 - 6413-6424. Scrisorile canonicilor Károly Keve, Teodor Ponczin, István Torma. 1742-1753 - 6425-6433. Scrisorile canonicilor Imre Kovács și Mihály Kun. 1780-1820.	
43.	6434-6477: - 6434-6451. Scrisorile canonicului (prepozitului) János Kastal. 1741-1760 - 6452-6465. Scrisorile canonicilor Ferenc Lányi, István Létai, János Losteiner. 1738-1848 - 6466-6477. Scrisorile canonicului János Lukács. 1769-1794	
44.	6478-6675: - 6478-6489. Scrisorile canonicului Antal Mártonfi. 1769-1811 - 6490-6503. Scrisorile canonicului Péter Mártonfi. 1799-1809 - 6504-6520. Scrisorile canonicilor János Mihálcz și József Nagy. 1768-1824 - 6521-6536. Scrisorile canonicilor Mihály Orosz, Lajos Reinisch, János Szabó. 1821-1857 - 6537-6548. Scrisorile canonicului Mihály Szabó. 1779-1789 - 6549-6608. Scrisorile canonicului András Szereday. 1758-1810 - 6609-6625. Scrisorile canonicului Mihály Szereday. 1771-1825 - 6626-6633. Scrisorile canonicului György Tamási. 1763-1782 - 6634-6657. Scrisorile canonicului József Tamási. 1806-1841 - 6658-6666. Scrisorile canonicului Pál Veszprémi. 1822-1848 - 6667-6675. Scrisorile canonicului Ignác Winkler. 1782-1829	
45.	6676-6688. Scrisorile canonicului János Ráduly	1825-1875
46.	6689-6855. Scrisorile canonicului Antal Szereday	1520-1799
47.	6856. Conceptele canonicilor István Fangh, Antal Szereday și ale altor canonici culese laolaltă (extrase pe p. 783-787 ale indicelui).	
48.	6857-7005. Scrisorile canonicului P. Berivaji Boér Imre S. J.	1742-1812
49.	7006-7069. <i>Seminarium Clericorum</i>	1768-1810
50.	7070-7105. <i>Seminarium Clericorum</i>	1755-1856
52.	7148-7199. Catedrala Alba Iulia	1552-1877
53.	7200-7242. Statutele Capitlului. <i>Status-ul</i> Catolic	1472-1876
54.	7243-7260. Amintirile vechii arhive regnicolare capitulare	1728-1882
55.	7261-7269. Vizitațiile canonice ale Capitlului de Alba Iulia	1436-1830
56.	7270-7289. Constituțiile diecezei de Transilvania	1657-1822
57.	7290-7371. Documente emise de Conventul de Cluj-Mănăstur	1437-1852
58.	7372-7475. Documente emise de Capitlul de Transilvania	1715-1855

64.	7534-7627. Diplomele regilor	1263-1841
65.	7628-7711. Diplomele (bulele) papale	1512-1864
67.	7713-7779: - Documentele parohiilor Cluj, Sibiu, Gherla. 1738-1854 - Documentele parohiei Hațeg. 1584-1886.	1584-1886
68.	7780-7796: - 7780-7789. Privilegiile localităților Unirea (Felvinc), Turda, Scaunul Arieș. 1609-1806 - 7790-7796. Documentele lăsamintelor preoților. 1786-1870.	1609-1870
154-166.	Indici	

În realitate, evoluția amenajării arhivelor din Transilvania și din Regatul Maghiar nu făcea decât să se înscrie în strategia Curții vieneze de a centraliza aceste arhive după criterii unice. Demersurile începuseră imediat după publicarea deciziilor Dietei din 1723. În următoarele diete din anii 1728, 1741 și 1751, subiectul rămăsese la fel de actual. Abia prin implicarea directă a palatinului Lajos Ernő Batthyány lucrările de amenajare ale arhivelor au demarat efectiv. În acest context, s-a intensificat transcrierea documentelor și în spațiul transilvan.

Concluzii

Ca arhivistă ecleziastică de cetățenie română și de naționalitate maghiară, care și-a terminat studiile de specialitate în două limbi atât în România, cât și în Ungaria, pot valoriza ca fiind extrem de favorabil interesul manifestat de-a lungul timpului față de arhivistică și alte științe auxiliare legate de aceasta. Această activitate, la fel ca și celelalte, în care ne regăsim vocația, ne crește în inimă, de așa manieră încât nu ne putem mulțumi niciodată cu cunoașterea detaliilor ei din ce în ce mai minuțioase. Întreaga lucrare țintește să analizeze relația și împletirea între arhivele romano-catolice din Transilvania și științele auxiliare ale istoriei. Înainte de toate trebuie fixat un principiu ferm: fără arhive nu există cercetare în domeniul științelor auxiliare! Dacă ne gândim doar la arhivistica considerată în România "încă" o știință auxiliară, atunci acest enunț, declarat anterior, va deveni imediat evident și explicit. Sigilografia și heraldica ecleziastică sunt științe auxiliare ale istoriei care staționează la debutul lor peste tot în Europa, comparativ cu cele laice, deoarece în aceste două domenii de cercetare s-a publicat o cantitate mică de studii de specialitate în linie ecleziastică. Celelalte științe auxiliare, care pot fi cercetate mai ales cu ajutorul arhivelor, cum ar fi paleografia (latină, maghiară), diplomatica, papirologia, cronologia istorică, genealogia și arhondologia, cu excepția primelor două științe auxiliare, ele nu se pot mândri aproape deloc cu publicații științifice. Scopul principal al acestei lucrări este promovarea pe drumul independentizării arhivisticii în cadrul științelor istorice, dobândirea unui statut autonom ca știință. Suntem conștienți de faptul că rezultatele unei cercetări formulate într-o lucrare de specialitate nu vor bulversa lumea, dar în măsura în care, în viitor, vom porni o polemică științifică, considerăm că deja ne-am îndeplinit scopul propus.

Atunci când vorbim despre năzuința științei arhivisticii românești de a deveni de sine stătătoare, sprijinindu-ne pe cunoașterea ambelor limbi (maghiară și română), demarăm cu definițiile publicate în cărțile de specialitate apărute în ambele țări. Volumul de specialitate despre științele auxiliare ale istoriei a apărut în Ungaria deja în trei ediții: în anii 1986, 1998 și 2001¹⁴⁹. În nici una dintre aceste ediții nu se tratează arhivistica, deoarece ea s-a desprins dintre ele deja la începutul secolului al XX-lea și s-a calificat a fi o ramură științifică istorică independentă. Arhiva Națională din Ungaria a publicat în anul 1982 un lexicon de terminologie arhivistică, în care regăsim detaliat definițiile științei arhivistice¹⁵⁰. În România a apărut în anul 1999 un volum amplu legat de științele auxiliare ale istoriei¹⁵¹. În această carte, arhivistica figurează ca a 17-a știință auxiliară, fapt care se poate vedea în ultimul capitol al volumului dedicat științelor auxiliare ale istoriei. Tot în România a apărut, în anul 2002, ediția a doua a unui îndrumător arhivistic, un manual pentru arhiviști¹⁵². În cele ce urmează vom vedea definițiile legate de știința arhivisticii oferite de persoanele de specialitate din secolul al XX-lea din cele două țări. Tot aici semnalăm și faptul că, în cazul terminologiei maghiare, datorită diversificării ei mai largi, la anumite ramuri ale sale, am găsit cu greu termenul corespunzător limbii române.

Știința arhivei (*levéltártudomány*) – activitatea orientată pe cunoașterea materialului arhivistic și a organelor arhivistice, precum sistemul cunoștințelor originar din aceste activități. Scopul ei este identic cu cel al instituțiilor arhivistice: păstrarea în siguranță a materialului arhivistic și ușurarea accesibilității lor. Știința arhivei este o știință complexă și cuprinde toate acele ramuri științifice, care se ocupă cu materialul arhivistic și cu organele arhivistice. Acestea sunt: arhivistica, administrația arhivistică, statistica arhivistică, documentaristica arhivistică, drept arhivistic, tehnica arhivistică, administrația scrisă, informație arhivistică și istoria arhivelor¹⁵³.

Arhivistica (*levéltártan*) – este acel domeniu al științei arhivei, care se ocupă cu analiza teoretică a materialului arhivistic, precum și cu chestiunile de principiu și de practică a muncii arhivistice. Ea are două domenii principale: teoria arhivei și metodică arhivei. Știința arhivei înseamnă însă mai mult decât arhivistica. Mai pe larg, ea înseamnă atât teoria, cât și practica arhivistică. Domeniile caracteristice arhivisticii sunt: terminologia arhivistică, știința valorilor arhivistice, știința publicării izvoarelor arhivistice sau arheografia, precum și administrația arhivei. Mijlocul ei auxiliar este statistica arhivistică¹⁵⁴.

¹⁴⁹ *A történelem segédtudományai* (red. István Kállay), Budapesta 1986; *A történelem segédtudományai* (red. Iván Bertényi), Budapesta 1998; *A történelem segédtudományai* (red. Iván Bertényi), Budapesta 2001.

¹⁵⁰ Gyöző Ember, *Levéltári terminológiai lexicon. MOL kiadványai 4. sorozat: Levéltártan és történeti forrástudományok 4.*, Budapesta 1982.

¹⁵¹ Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca 1999.

¹⁵² Laurențiu Mera, *Îndreptar arhivistic*, Cluj-Napoca 2002.

¹⁵³ Gy. Ember, *op. cit.*, p. 29.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 29-30.

Arhivistica – știința specială a istoriei a cărei sferă de cercetare o constituie izvoarele scrise pe suport friabil, pe baza cărora se efectuează cercetări fundamentale și aplicative în vederea stabilirii soluțiilor optime de ordonare, inventariere, selecționare, conservare și valorificare a documentelor¹⁵⁵.

Arhivistica – este știința care se ocupă de teoria și practica muncii în instituțiile arhivistice¹⁵⁶. Știința arhivisticii și-a constituit mai multe ramuri: Teoria arhivistică (**arhivologia**), care studiază Istoria arhivelor, a Arhivisticii și a Dreptului arhivistic; Tehnica arhivistică (**arhivotehnia**), care vizează problemele creării, selecționării și organizării documentelor și fondurilor arhivistice; **arhiveconomia**, care are în vedere păstrarea și conservarea documentelor, a fondurilor arhivistice¹⁵⁷.

După cum am văzut mai sus, știința arhivei maghiare este mult mai avansată față de cea românească. Acest fapt se reflectă și în terminologie, dar și în spectrul mai larg al arhivisticii maghiare. Ca să putem ține pasul și în România cu arhivistica țărilor vest-europene, în primul rând, trebuie să ne cunoaștem arhivele aflate în țările noastre, ca să putem promova cazul arhivisticii de la noi din țară. Tema prelucrată este totodată o inovație, dar și o noutate, nu doar în domeniul unei științe auxiliare ale istoriei – făcând cunoscut istoricul arhivei Capitlului de Alba Iulia, în relatarea, în limba română, a istoricului instituțiilor Bisericii romano-catolice din țară. Sperăm că elaborarea acestui articol a deschis, de data aceasta, porțile tezaurului scris al Arhidiecezei romano-catolice de Alba Iulia – cu enoriași de naționalitate majoritar maghiară – și în calea grupurilor de specialiști și cercetători cu limba maternă română.

În momentul de față putem enunța, fără exagerări, faptul că nașterea și formarea arhivelor – ale locurilor de păstrare pentru documente scrise din Regatul maghiar de odinioară și din țările succesoare lui – prezintă legături strânse cu activitatea ca loc de adevărire ale capitlurilor și conventurilor. Diplomatiile de astăzi ar fi mai sărace, iar arhivele mai puțin valoroase fără moștenirile scrise ale capitlurilor și conventurilor, ca instituții cu drept de loc de adevărire. Alături de documentele suveranilor laici, în arhivele în formare ale secolelor analfabetismului, se sesizează bogăția documentelor ecleziastice emise de capitluri și conventuri.

Capitulul a rămas astăzi o instituție ecleziastică – organismul de consiliere al conducătorului diecezei (episcop sau arhiepiscop) –, a cărei caracteristică și rol au fost în mare măsură influențate de schimbările intervenite în timp. Capitlul mai funcționează și astăzi în Arhidieceza de Alba Iulia, stranele lui sunt valabile și astăzi, însă sarcinile și rolul canonicilor s-a diminuat în timp față de cele din perioada medievală sau modernă timpurie. Capitlurile din Regatul maghiar, în mod unic și special, diferite de capitlurile din celelalte țări europene, au funcționat ca locuri de adevărire de-a lungul a 700 de ani, distingându-se, astfel, sarcinile canonicilor comparativ cu cele ale canonicilor din alte țări. Din lexiconul catolic aflăm că denumirile demnităților capitlului sunt diferite în funcție de țări. De exemplu, în

¹⁵⁵ L. Mera, *op. cit.*, p. 274.

¹⁵⁶ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 408.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 413.

Italia, în fruntea capitolului se află *arciprete* (archipresbyter), în Franța decanul (*doyen*), pe teritoriile ierarhice germane și maghiare prepozitul (*praepositus*).

Codicele canonic în rigoare, în legătură cu capitolul conține opt canoane (can. nr. 503-510). Dintre acestea, canoanele 503-504 susțin următoarele: "Capitolul, fie el catedral sau colegial, este un organism ce se compune din preoți, al cărui sarcină este efectuarea ceremoniilor liturgice solemne în catedrală sau în biserica monahală; obligația Capitolului catedral este să îndeplinească acele sarcini, care i-au fost încredințate de către Episcopul diecezan sau prin drept.", "Înființarea, modificarea sau desființarea Capitolului catedral este dreptul Sediului Apostolic".

Capitolul supraviețuiește astăzi și în limbajul comun. În limba maghiară există un joc de cuvinte prin care a fost transmisă amintirea capitolului: "*Az én fejem sem káptalan* [Nici capul meu nu este capitolul]". Cu toată siguranța, originea acestui proverb reflectă dimensiunile cunoașterii largite a membrilor capitolului.

În Evul Mediu și epoca modernă, capitlurile au funcționat ca locuri de adevărire, astfel că s-au emis documente privind legăturile proprietăților, cele sociale și culturale legate de un teritoriu. De fapt, ele au îndeplinit funcțiile unui notariat public, deoarece numai aici s-au putut întocmi testamente, s-au putut depune mărturii și aici au reușit părțile să ceară certificate sau copii autentificate despre documente. Datorită activității locurilor de adevărire s-au păstrat documente în cantități mari, din care aflăm informații bogate legate de istoricul unui teritoriu de competență.

Munca noastră de cercetare este continuă și nu se termină aici. În pasul următor vom analiza regulile de funcționare ale arhivelor ecleziastice romano-catolice, în lumina cărora se va dezvolta pe parcursul secolelor evoluția științei arhivisticii pe linie ecleziastică. Apoi se vor contura sarcinile și scopurile științei arhivei din regulamentele și legile ecleziastice și laice, dateate cu dovezi istorico-documentare inedite.

Glosar

Abăție: este un complex de clădiri adăpostind o mănăstire catolică cu statut special, împreună cu averea și domeniile ei, condusă de un abate (stareț sau superior) sau o abatesă (stareță), asigurând tot necesarul unei comunități religioase autonome. Abățiile depind de un episcop sau direct de papă.

Arhidieceză: este o dieceză superioară celorlalte dieceze din provincia ecleziastică, datorită dimensiunilor sale sau din rațiuni istorice. Arhidieceza este condusă de un arhiepiscop.

Arhiepiscopie: vezi **arhidieceză**.

Arhivă domestică: colecție de documente acumulate în urma activității unei instituții (ecleziastice).

Arhivă regnicolară: colecție de documente acumulată de o instituție ecleziastică (capitol sau convent) emise de organe de competență laică sau pentru scopuri de competență laică.

Augustini: (Ordo Fratrum S. Augustini) ordin călugăresc înființat la mijlocul secolului XIII având la bază regula Sfântului Augustin. În regatul Ungariei s-au răspândit imediat după întărirea papală a ordinului, în a doua parte a secolului XIII.

Benedictini: (Ordo Sancti Benedicti) ordin călugăresc înființat la începutul secolului VI de către Sfântul Benedict de Nursia. În secolul XIII funcționau deja peste 90 de mănăstiri pe teritoriul regatului maghiar.

Canon: canonul (din greacă *kanón/kanon*, însemnând *regulă, standard sau măsură*) este o regulă adoptată de un conciliu. Aceste canoane au constituit baza codului canonic.

Canonic: membrul unui capitol.

Capitol: (în latină *capitulum*) este organul administrației ecleziastice catolice care aparține de o episcopie sau de o dieceză. Membrii lui sunt canonicii, conducătorul este prepozitul. Există **capitluri catedrale** și **capitluri colegiale**, în funcție de apartenența lor: alături de catedrală sau de o altă instituție bisericească. Capitolul cu activitate pe lângă o arhiepiscopie se numește capitolul catedral principal.

Catedrală: (în latină *cathedralis*, în franceză *cathédrale*) este o biserică centrală într-un oraș, de obicei de mari dimensiuni, unde serviciul divin este oficiat de ierarhul locului (fie el episcop, arhiepiscop, mitropolit, cardinal, patriarh, etc). Catedrala este biserica principală a unei eparhii/dieceze. Fiecare eparhie are deci, oficial, o singură biserică cu funcție de catedrală, restul fiind doar biserici.

Convent: (în latină *conventus*) reprezintă reunirea membrilor unui ordin călugăresc.

Conservator: persoană încredințată (custode) cu îngrijirea unei arhive sau biblioteci ecleziastice în secolele XVII-XIX.

Cruciați (ioaniți): vezi **ioaniți**.

Dieceză: în Bisericile creștine, dieceza este o unitate administrativ-teritorială condusă de episcop, și este numită adesea episcopie sau sediu episcopal, chiar dacă ultimul titlu ar însemna mai degrabă titlul oficiului episcopului. În Biserica latină, o dieceză importantă (datorită dimensiunilor sale sau a rolului istoric), și care este condusă de un arhiepiscop, se numește arhidieceză. Conform *Annuario Pontificio*, în anul 2003 existau 569 de arhidieceze și 2014 de dieceze ale Bisericii Catolice.

Dominicani: (Ordo Fratrum Praedicatorum) ordin călugăresc înființat de Sfântul Dominic în 1216. Regulamentul ordinului este bazat pe regula Sfântului Augustin. Călugării dominicani au ajuns pe teritoriul regatului maghiar deja în anul 1221.

Episcopie: vezi **dieceză**.

Exempt: instituție scoasă de sub jurisdicția episcopului diecezan și subordonată unei autorități ecleziastice mai înalte.

Ioaniți (cruciați): (Ordo Hospitalarius S. Joannis de Deo) călugări ospitalieri, cunoscuți astăzi sub denumirea de cavaleri de Malta. Ordinul ospitalierilor a fost înființat la începutul secolului XII cu scopul de a recuceri teritoriile creștine ocupate de musulmani, care alături de sarcinile militare au administrat și spitale pentru răniți. După invazia tătarilor au fost colonizați de către regii maghiari pentru apărarea granițelor răsăritene ale Transilvaniei.

Loc de adevăritare: loc de credibilitate sub denumirea ei mai veche (în latină *locus credibilis/testimonialis*) îndeplinind rolul unui notariat public în Ungaria feudală. Aceste instituții au fost înființate în secolul XIII pentru emiterea și copierea documentelor autentice cu rol de dovedire ca urmare a creșterii necesității sociale pentru scriere.

Metru liniar: unitate de măsură utilizată pentru măsurarea cantității materialelor arhivistice. Material arhivistic lung de un metru.

Paulini: (Ordo Fratrum S. Pauli Primi Eremitae) ordin călugăresc înființat de Preafericitul Özséb în jurul anului 1250 în Ungaria.

Pastorație: activitate păstorească, de preot, îngrijire sufletească.

Premonstratenzi: (Ordo Canonicorum Regularium Praemonstratensium) ordin călugăresc înființat de Sfântul Norbert în jurul anului 1120 având la bază regula Sfântului Augustin. Călugării permonstratenși au ajuns pe teritoriul maghiar încă în timpul activității Sfântului Norbert, în secolul XII.

Prepozit: prelatul Bisericii catolice, preot hirotonit, subordonat episcopului diecezan.

Prepozitul mare este conducătorul capitlului, locțiitorul său fiind prepozitul mic. Se numesc prepoziți și administratorii unor ordine călugărești, cum ar fi ordinul premonstratenzilor.

Prepozitură: mănăstire aflată sub conducerea unui prepozit (de ex. prepozitură premonstratensă).

Pristav: în perioada dovedirii verbale pristavul însemna o persoană autoritară și un martor de autenticitate publică în aceeași persoană. În general era persoană laică.

Requisitor: „căutător de scrisori”, desemnând arhivistul laic la capitlul de Alba Iulia și de Oradea, precum și la conventul din Cluj-Mănăstur în perioada după secularizare.

Restaurația (catolică): restabilirea, reînvierea unui sistem ecleziastic anterior. Acest termen este folosit în special pentru desemnarea perioadei de restabilire a vechii structuri a episcopiei romano-catolice prin numirea după 160 de ani în funcția de episcop a lui Mártonfi György în 1713.

Sacristie: anexa sanctuarului bisericii catolice. Servește la depozitarea obiectelor și veșmintelor de cult.

Secularizare: (în sensul folosit aici) trecerea în proprietatea statului a bunurilor Bisericii. Bunurile Bisericii romano-catolice din Transilvania au fost secularizate și episcopul expulzat prin Dietele din martie și aprilie 1556 de la Sebeș și Cluj. Palatul episcopal a fost preluat de principii de Transilvania, iar catedrala romano-catolică transformată în biserică reformată timp de 160 de ani.

Sigiliu autentic: sigilii ale căror credibilitate publică le-a fost recunoscută general în cazul actelor juridice, și care astfel au avut putere de dovedire în cazuri străine, adică nu în actele cu privire la interesele de drept particular ale proprietarului tiparului sigilar. Dreptul la sigiliu autentic putea fi donat, recunoscut, restrâns sau retras doar de către regele Ungariei.

Transumpt: document transcris ulterior și reîntărit. Copierea legalizată a textului unor acte originale în alte acte, emise de aceleași foruri sau alte foruri competente.

The Organization and Function of the Alba Iulian Chapter's Archives (abstract)

This article makes an attempt to analyse the archives in Alba Iulia. Actually, it represents an institutional history divided into three periods. This historical survey takes

also the archival science, archivology in particular, into consideration, as auxiliary science of history. The history of the Chapter's archive of Alba Iulia is closely related to the history of the diocese. The first stage was subsequent to the establishment of the site confirmation and incorporates nearly three centuries. The second period includes the period between the religious reform and the restoration of the bishopric, presenting the rich history of an interval of 160 years. Later, the third and last period refers to the development of the archive during other 160 years. Another segment of this paper presents the current status and structure of the Chapter's archive of Alba Iulia in the present day storage places of its fonds: the Archdiocesan Archives, the Batthyaneum Library in Alba Iulia and the Hungarian National Archives in Budapest.